

Arnau Sescomes: rellevància politico-religiosa i mecenatge artístic a la Catalunya del s. XIV

Rosa Serra Rotés

Els Sescomes de Puig-reig al s. XIII

De la masia de les Comes de Puig-reig eren originaris dos personatges importants de la història política i eclesiàstica del s. XIV català. Ens referim al que fou arquebisbe de Tarragona, Arnau Sescomes (Les Comes de Puig-reig, segona meitat del segle XIII-Tarragona, 1346), i descendent també d'aquesta casa, el seu nebot, Romeu Sescomes (? S. XIV-Lleida 1380) bisbe de Lleida i segon President de la Generalitat de Catalunya.

La importància de la seva activitat religiosa i política no es pot destriar de l'existència de la comanda templera de Puig-reig i de la fi convulsa d'aquesta singular i important orde militar. Els Sescomes van gaudir de la confiança dels Templers que els hi van encomanar la batllia¹ del castell de Puig-reig i del lloc de Fonollet des que el 1231², després que el rei Jaume I fes efectiu el testament del trobador Guillem de Berguedà –atorgat el 1187³– la qual cosa va permetre l'accés al ple domini sobre aquets béns i l'organització de la comanda⁴.

Fou a partir de 1236 que amb el nom de comanda de Puig-reig, els Templers compren propietats a Puig-reig i Fonollet i als entorns més immediats com Viver, Casserres, Berga, al Berguedà, i a Puigcerdà, Bellver, Bor, la Tor de Querol, Bolvir, Guils, Ger, Osseja, Sallagosa, a la Cerdanya; reben censos i do-

Masia de Les Comes des del castell de Puig-reig
(ARXIU ARB).

nacions, signen pactes, reconeixien servituds, reben donacions a canvi de protecció i també plategen pels dominis sobre masos, bordes i molins...

Deuria ser en aquests anys de creació i consolidació de la comanda de Puig-reig que els Sescomes esdevenen propers als Templers i aconsegueixen superar l'estadi de pagesos benestants i assolir la batllia, l'any 1269, entre altres reconeixements. Alguns honors arribaren més tard, per exemple el 1279, quan els Sescomes van adquirir part dels beneficis i rendes de l'església de Sant Martí⁵. Tot i que no tenim més que informacions escadusseres, tot indica que els beneficis que van obtenir els Sescomes de la Milícia eren en reconeixement d'una feina que altament els compensava i que explica que una de les famílies pageses benestants del terme del castell assolís un poder i una aliança amb els Templers que els elevés a un estadi superior de la jerarquia senyo-

rial del s. XIII i XIV. Què és el que van fer els Sescomes per aconseguir aquesta ascensió social tant preeminent?

Els Sescomes van jugar un paper decisiu en la recerca de l'enclavament on s'havia de construir la nova seu de la comanda, ja que que el vell castell de Puig-reig no reunia els requisits que necessitaven els fra-

res del Temple per poder portar a terme la seva vida conventual. El lloc escollit fou una extensa esplanada aturonada, amb una magnífica visibilitat sobre el riu Llobregat i la seva vall, situada a l'altre costat del riu i gairebé davant per davant del castell de Puig-reig. Evidentment estem fent referència al gran casal que avui coneixem amb el nom de Periques, una impressionant construcció gòtica, probablement la més singular de totes les que d'aquest període es conserven al Berguedà.

L'indret, proper al mas Comes o Sescomes, havia format part

Periques, una impressionant construcció gòtica, probablement la més singular de totes les que d'aquest període es conserven al Berguedà

(ARXIU ARB).

d'un gran alou de nom «Oms» que comprenia terres a banda i banda del Llobregat, i que comptava amb una petita església romànica dedicada a Sant Julià, un molí fariner i el control del pas estratègic que travessava el Llobregat, primer amb un gual i amb l'arribada dels Templers, amb un magnífic pont gòtic⁶ que permetia enllaçar còmodament amb La Guardia, les Serres de Biure i la riera de Merlès.

Els documents conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó ens permeten resseguir aquest procés. L'any 1215 Pere de Vilalta havia adquirit una part important de les terres del mas Oms i l'església de Sant Julià de Puig-reig⁷, a canvi de permutar altres terres⁸. El veïnatge amb els Sescomes deuria propiciar el matrimoni entre Sibil·la de Vilalta, filla de l'esmentat Pere i de Berenguera, amb Pere de Comes. El 1268 Pere de Vilalta i la seva muller Berenguera, van vendre al seu gendre Pere de Comes i a la seva filla Sibil·la, el mas d'Oms de la parròquia de Puig-reig, al temps que es comprometien a respectar els drets i dominis jurisdiccionals de l'Orde del Temple⁹.

Amb l'objectiu d'ampliar el control sobre aquestes terres considerades estratègiques, uns anys

abans, el 1260, el rector de Sant Martí de Puig-reig, Bernat de Comes —oncle o germà de Pere de Comes— ja havia comprat unes terres a Guillem d'Oms, de ben segur descendent de l'antic propietari del mas Oms que havia venut, el 1215, una part important del gran alou als Vilalta. Signava com a testimoni de la venda fra Ramon de Vilanova, comanador de Puig-reig¹⁰.

Aquestes adquisicions són un clar testimoni de l'interès dels Comes per controlar aquest indret estratègic. Una operació ben preparada que va arribar a bon port el 14 de maig de 1269 quan Pere de Comes i la seva muller Sibil·la van fer donació del mas Oms —o almenys la part que comprenia l'església de Sant Julià i del qual n'eren propietaris des de 1268— a la Milícia del Temple i la donació la va rebre, ni més ni menys, que el mestre de l'Orde del Temple d'Aragó i Catalunya, fra Arnau de Castellnou (1267 a 1278)¹¹.

Carta de Franqueses del 1281 atorgada per la Milícia del Temple als habitants presents i futurs del castells de Puig-reig (ACA).

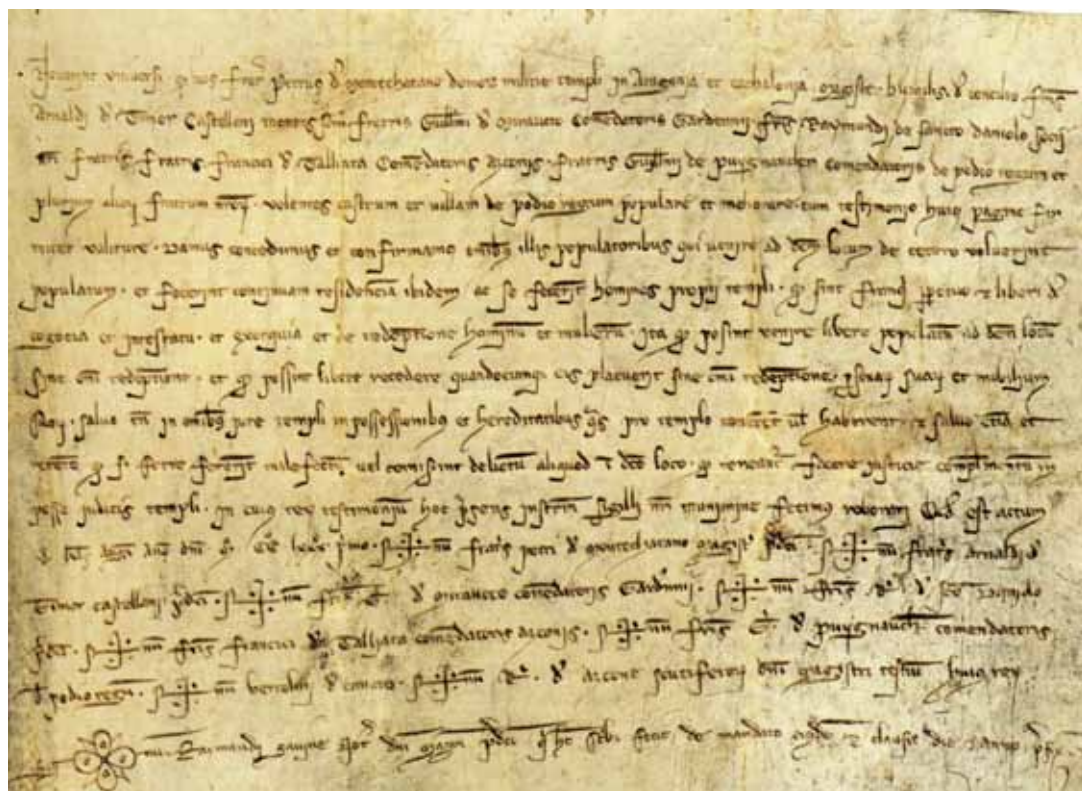
Una generosa donació que fou recompensada amb el nomenament de batlle a favor dels Comes i que portà als Comes a controlar també la parròquia de Sant Martí. El 21 de juny de 1271 Bernat de Comes, germà de Ramon de Comes —probablement l'hereu del matrimoni Comes-Vilalta, és a dir fill de Pere i de Sibil·la—, demanava defensa i protecció a fra Berenguer de Portell, comanador de Puig-reig, i a canvi li promet pagar-li el cens d'una lliura de cera anual¹². Protecció contra qui i per què, si era el rector?. Certament se sentia amenaçat per què aquest any 1271 feu testament i en ell donava a l'altar de Sant Julià situat a la parroquial de Sant Martí, el mas de La Garriga i altres béns per què estigués ben dotat i per què pogués mantenir un sacerdot resident en una de les cases de la sagrera de Sant Martí. També podria recol·lectar els fruits del mas Garriga per servir l'altar de Sant Julià i el de Santa Maria de la Costa¹³.

El 1278 el bisbe Pere d'Urgell i tot el capítol dels canonges de la Seu donaven als frares de la Milícia del Temple i a tots els seus successors en el lloc, l'església de Sant Martí i les seves sufragànies, delmes, obligacions, sepultures i tots els drets pertanyents a

l'església d'Urgell; el bisbe només conservava el dret de visita, la investidura del rector i cinquanta sous anuals sobre el total del delme. Una concessió molt important sobretot si tenim en compte que els bisbes eren molt reticents a perdre el control sobre les parròquies del seu bisbat¹⁴.

A l'entorn a 1275 el comanador Francesc de Ça Tallada feu el primer capbreu dels béns que l'orde posseïa a Puig-reig, al Berguedà i a la Cerdanya¹⁵; en ell es ressenyen tots els masos amb els límits i censos que cobraven els templers a l'entorn de Sant Martí de Puig-reig així com les cases existents a l'interior del recinte murallat, i les prestacions degudes a l'Orde per altres homes no residents a Puig-reig. Es poden identificar forces dels masos esmentats amb grans i petites cases de pagès existents encara avui: Lledó, el Soler de Jaumas, Treserra, Mas Graell, Mas Sala de Fonollet (Saleta), les Comes, etc.

Segons el capbreu dins el recinte del castell i en el conjunt de la vila de Puig-reig existien a finals del segle XIII: 15 cases dins el recinte de les muralles i 11 cases escampades per la vila que creïa al peu del castell, als llocs anomenats *barri i sagrera*, pels voltants de l'església de Sant Martí, tant als sectors de tramuntana com de migdia. Els censos es pagaven tant amb moneda, diners i sous, com en espècies. Per exemple: Berenguer de la Sala de Fonollet pagava pel mas Sala, el mas Roquera, terres disperses i una casa al castell, la quantitat de dotze sous, quatre diners i sis gallines, a més de la tasca per la collita. Per les cases existents dins el recinte murallat del castell els confessants pagaven una gallina. Els homes que es confessaven del Temple pagaven també censos fixes en moneda i en espècies (1 lliura de cera, 1 parell de gallines, 1 unça de pebre, etc.). El document especifica també que tots els homes del castell fan de cens 14 sous d'ordi i les dones paguen 4 diners, tots per raó de guaita, censos que havien de pagar per la festa de Nostra Senyora d'Agost. El batlle de Puig-reig era Pere de Comes que tenia la

batllia de Puig-reig i els honors de les cases i masos de Ses Comes i de Sant Julià— les obres de la nova seu de la comanda encara no deurién haver començat —, així com cases al castell i a la sagrera; per tots aquests dominis pagava a la Milícia del Temple el cens de 6 sous i 6 diners.

Al cap de pocs anys, el 1281, els Templers concedien als habitants del castell i de la vila de Puig-reig una carta de franqueses amb la clara intenció de poblar i millorar el lloc i les condicions de vida als habitants presents i estimular el poblament amb l'exempció dels mals usos d'intestàcia, cugucia, eixorquia i remença. Però no concedien a la vila i al castell de Puig-reig un estatut per a desenvolupar la vida municipal i crear les bases per a fomentar la vida urbana lliure, desvinculada del poder senyorial, com és el cas de les cartes de poblament contemporànies que els barons de Pinós i de Mataplana atorgaren a l'Alt Berguedà, fundant les viles de Bagà (1234), Gósol (1273), Castellar de N'Hug (1292) i la Pobla de Lillet (1297), per exemple.

En la fotografia que va fer C.A. Torres, pels vols del 1903, de la façana de St. Martí de Puig-reig encara si pot veure l'arcòsoli que ja ha desaparegut en la fotografia que va fer Salvany, juntament amb la de l'absis, el 1917 (ARXIU ARB).

L'any 1917 Salvany va fotografiar el mur de migdia de l'església de St. Martí on hi havia, encastada, la imatge del cavaller; també la va fotografiar Català Roca el 1954 poc abans que s'iniciessin les obres de restauració i el cavaller fos traslladat al Museu de Berga, on es conserva (ARXIU ARB).

Fou Xavier Sitges i Molins qui va identificar l'escut dels Sescomes que figura en l'espasa del cavaller jacent que fou esculpit com a tapa d'un sarcòfag gòtic que durant segles es va conservar a l'església parroquial de Sant Martí de Puig-reig¹⁶. El sarcòfag estava situat, probablement, en l'arcòsoli de l'interior de l'església de Sant Martí decorat amb les pintures romàniques que encara s'hi conserven parcialment i que són un exemple notable de la pintura de l'últim romànic català.

Posteriorment, arran de les obres d'ampliació i remodelació de Sant Martí, efectuades al s. XVIII, que comportaren una important remodelació conceptual adaptada a la nova pietat barroca —col·locació d'una bona colla de retaules barrocs no solament a l'altar major sinó també a les capelles laterals, malauradament desapareguts en l'última guerra

civil de 1936-39—, les pintures van quedar amagades sota. El retaule i el sarcòfag es van desplaçar de lloc, en ocupar aquest espai un dels nous retaules barrocs. Perdut el record de qui era el difunt i de la rellevància de la família Sescomes, però respectuosos amb el significat que tenia, creiem que els puig-reigencs d'aquell temps, encapçalats pel prior i rector de Sant Martí, van decidir fer construir l'arcòsoli a la façana de l'església, flanquejant la porta d'accés al temple, tal com es veu en la fotografia feta per l'excursionista Cèsar August Torres abans de 1905 per la seva excepcional «*Pirineu català. Bergadà, valls altes del Llobregat*».

C.A. Torres escriu: «*L'església parroquial, baix la advocació de Sant Martí, es un monument romànic molt apreciable del qe'n queden sols sense reformar la portada y l'absis: lo restant ha sofert*

llastimoses modificacions. La portada té interessants detalls d'ornamentació; en un de sos costats hi ha l'ínix d'una antiga tomba. En la paret que dona al cementiri s'hi troba empotrada verticalment una estatua de pedra, de més bona execució que proporcions correctes, la qual representa un cavaller de l'Edat Mitjana; pertanyeria, sens dubte a una antiga sepultura. Es molta la gent de pagès que la venera com a imatge de Sant Miquel, rebent, per tant, moltes oracions en aquest sentit.»

No sabem si fou arran de les obres efectuades al s. XVIII, o potser en una fase posterior, que la tapa de l'ossera fou enquestada a la part superior del mur de migdia de l'església parroquial, tal i com la va veure C.A. Torres, i la van fotografiar Josep Salvany, el 1917, i també Pere Català Roca el 1954 poc abans d'iniciar els treballs de restauració de Sant Martí de Puig-reig que impulsà el Servei de Conservació i Restauració de Béns mobles de la diputació de Barcelona, encapçalats per l'arquitecte Camil Pallàs. Aleshores la tapa del sarcòfag fou traslladada al Museu de Berga i avui forma part de la seva col·lecció, sens cap mena de dubte és una de les seves peces més rellevants. Més rellevants que el batlle del s. XIII Pere Ses Comes foren els seus parents directes, els suaurasmentats Arnau Sescomes i Romeu Sescomes que van abandonar ben aviat Puig-reig per iniciar una carrera eclesiàstica molt potent a Barcelona, Lleida i Tarragona, una carrera que els va permetre afavorir i posicionar la família, que com veurem, va viu-

re a la seva ombra. A Puig-reig i més concretament al mas de les Comes, deuria quedar la branca pagesa de la família que va acabar per deixar el mas en mans de masovers. La intensa activitat religiosa i política que va desplegar Arnau va deixar també petjada en el camp de l'art, esdevenint mecenes i impulsors d'obres prou destacades del gòtic català del segle XIV, lluny però de les terres berguedanes on va néixer.

Arnau Ses Comes

Coneixem la biografia d'Arnau Ses Comes gràcies al treball que va fer el puig-reigenc Joan Santaeulària l'any 1985¹⁷ on destaca, a més del paper en el procés de supressió dels Templers a la Corona d'Aragó, la seva tasca com a diplomàtic i conseller de Jaume II i Pere III, i la carrera religiosa que comença ben aviat, com a canonge de la catedral de Barcelona (1305) i ardiaca de Santa Maria del Mar (1326) primer, fins assolir la seu episcopal de Lleida (1327-1331) i esdevenir, a partir de 1334 i fins a 1346, cap de l'església catalana en ésser nomenat arquebisbe de Tarragona.

De ben jove deuria abandonar Puig-reig per iniciar una carrera religiosa com a canonge de la catedral de Barcelona; una opció de segur ben meditada, perquè si s'hagués quedat a Puig-reig no hauria pogut fer una carrera tan exitosa. L'estricta norma dels Templers reservava pels cavallers els càrrecs més importants de la Milícia, una categoria superior a la dels frares capellans i els clergues, a la qual podia aspirar, com a molt, el jove Arnau SESCO-

El Palau dels Papes d'Avinyó és la més gran de les construccions gòtiques de l'edat mitjana. Fortalesa-palau, la residència papal durant el segle XIV fou la seu de la cristiandat occidental on si van celebrar sis conclaves per l'elecció de Benet XII el 1335; Climent VI el 1342; Inocenci VI el 1352; Urbà V el 1362, Gregori XI el 1370, i Benet XIII el 1394. Arnau Sescomes hi feu repetits viatges i estada en les seves diferents missions diplomàtiques (ARXIU ARB).

mes. A Barcelona trobà les oportunitats per fer formar-se i guanyar-se la confiança del monarca, sobretot arran de la participació activa en el Concili de Tarragona de 1312 que decidí la sort dels Templers de la Corona d'Aragó, i on es declarà la innocència dels Templers catalans, acusats com la resta dels frares d'heretgia. La declaració d'innocència, feta pública el 4 de novembre a la capella del Corpus Christi de la Seu de Tarragona, fou llegida públicament pel canonge Arnau Sescomes, que sembla que fins i tot la va redactar. La sentència posava fi a cinc anys, en paraules de Josep M. Sans i Travé, «de sofriments, tortures, de tractes vexatoris, d'inquisicions, de pors, d'incomprensió i d'injustícia»¹⁸.

La tasca diplomàtica d'Arnau Sescomes no acabà aquí; va continuar viatjant a la cort papal d'Avinyó i treballant incansablement en dos importants afers: el d'aconseguir que Jaume II acumulés el màxim possible del patrimoni noble dels Templers,

objectiu que assolí, i la feina no menys difícil d'aconseguir favors i reconeixements pels fills de Jaume II. Arnau Sescomes aconseguí que els cardenals i el mateix Papa acceptessin com a Arquebisbe al jove infant Joan d'Aragó i d'Anjou (1304-1334), sisè fill del rei Jaume i de Blanca de Nàpols, que aleshores només tenia 15 anys; les negociacions no van ser fàcils perquè abans d'arribar a la seu arxiprestal de Tarragona (1327-1334), va haver de serho de Toledo (1319-1328). Altres viatges a Avinyó tenien com a objectiu afers com per exemple la renúncia a la corona del primogènit, Jaume d'Aragó i d'Anjou (1296 - Tarragona, 1334) el 1319, o per arranjar els matrimonis difícils dels futurs Alfons III i de Pere III. També hi feu viatges per temes religiosos, acompanyant a l'arquebisbe de Tarragona o al bisbe de Lleida, per tractar, per exemple, el gran problema del concubinatge del clergat català, «un dels grans assots de la moral clerical del segle XIV» tal com documenta Josep M. Palau i Baduell¹⁹.

També va tenir temps per administrar el patrimoni que va rebre, tot i que temporalment, després de la dissolució de l'orde del Temple; els Hospitalers, en agraïment a la feina que havia fet Arnau Sescomes «en nom de la religió y en agraïment d'esta mercé li donà, durant sa vida, la encomienda del lloc del Puig dels Reys y la casa de la vila de Berga; y si bé després de lo any 1343 los priors de Navarra y St. Gil de Fransa, li mogueren plet, ab títol que lo castell no podia fer tal alineació, però lo bon archebisbe se quedà ab ella fins que morí»²⁰.

Tot indica que Arnau Sescomes intentà quedar-se amb els rèdits de l'administració de l'antiga comanda i que d'alguna manera col·laborà amb el seu nebot, Pere de Comes, que els deuria administrar. El 1338 pactava amb l'Orde de l'Hospital la venda del castell i el terme de Puig-reig que «afronta lo dit castell o lloch de Puig-reig a orient ab los termes del lloc de Valdeoriola, ab lo coll de Gamisans y amb lo riu Deest (riera de Merlès) e migdia ab los ter-

mes del castell de Balsareny y ab la riera de Merola. De ponent ab los termes del castell de Biura u ab la quadra de Mondor y a tramuntana ab los termes del castell de Caserras y del castell de Gironella». El preu de la venda a carta de gràcia²¹ era de 100.000 sous de moneda barcelonina de tern, i incloïa 5000 sous de la mateixa moneda que cobraria directament l'arquebisbe, per cada any dels que viuria el bisbe. La venda incloïa el domini sobre «homes i dones, jurisdiccions i redits, justícies, serveis, emprius, delmes, pastures, dominicatures, aigües, aqueductos y demás pertanyent al dit castell i lloc de Puig-reig, i sos termes, comen los llochs de Cerdanya e Berga, Vall de Ribes i Bagà». Finalment els Hospitalers van recuperar el domini pagant a Pere de Comes, nebot de l'arquebisbe, la quantitat de 117.500 sous barcelonins de tern l'any 1343²².

El bisbe Arnau Sescomes i la catedral de Lleida

Arnau Sescomes es trobava a la cort papal d'Avinyó acompanyant al bisbe de Lleida, Ramon d'Avinyó (1324-1327) quan aquest morí; fou aleshores quan el Papa Joan XXII nomena a Sescomes bisbe de Lleida, càrrec que exercí entre 1327-1334, no sempre instal·lat a la capital del Segre, perquè gràcies a la dispensa de residència que li atorgà Joan XXII va poder continuar al costat del papa i del rei Jaume II, ocupant-se de tot tipus d'afers polítics del monarca. Amb tot gaudia de les rendes del bisbat, que sembla va administrar en benefici propi perquè tot i que durant el seu pontificat, continuaven les obres del claustre de la catedral, sovint ordenava als seus rectors col·lectes diocesanes, i no estalvia esforços per acabar l'obra del magnífic claustre de la catedral de Lleida, i per impulsar altres projectes artístics.

És en aquest sentit que cal destacar la decoració mural del presbiteri de la Seu Vella format per un conjunt de 27 escenes de la vida de Jesús, que van de la Infància a la Passió i culminen amb la dormició de Maria, un conjunt que ocupa bona part del mur

Les restes pictòriques conservades a la Seu Vella són una mostra de les tasques d'embelliment que s'iniciaren amb anterioritat a la consagració de l'església l'any 1278. Majoritàriament es tracta de pintures al fresc, amb influències del sud de França, com es el cas de les que encarregà Arnau Sescomes en la seva etapa com a bisbe de Lleida, i que narren escenes corresponents al cicle de la infància de Crist, Passió i Dormició de Maria (ARXIU ARB).

Considerat un dels més grans de l'arquitectura gòtica europea, el claustre de la Seu Vella de Lleida destaca també per les traceries dels seus disset finestrals apuntats finestrals i el variat repertori dels capitells. Es va construir als peus del temple i com l'església, fou cementiri i espai de culte per a eclesiàstics, acadèmics, comerciants, mestres d'obra, etc.

Fotografia d'arxiu de principis del s. XX de la porta d'accés a la capella funerària dels Sescomes, que avui està totalment restaurada (ARXIU ARB).

La capella de Jesús o dels Sescomes està ubicada en un lloc preeminent de la catedral, al costat de la porta del Fillols, coneguda amb aquest nom perquè era l'accés obligat dels nens que havien de rebre el baptisme; també era coneguda com el Portal de la Seu, ja que aquest és l'accés principal en aquesta banda de la catedral (ARXIU ARB).

La capella dels Sescomes conserva restes de policromia de les mènsules de suport dels nervis de les voltes, i als escuts heràldics dels nervis. En un dels murs s'hi conserven unes pintures, molt malmeses, que probablement formarien part d'una escena més àmplia que estaria presidida per una Mare de Déu flanquejada per dos àngels, als peus de la qual es trobaria representat el fundador de la capella, Arnau Sescomes (ARXIU ARB).

La catedral basílica metropolitana i primada de Tarragona és la seu catedralícia de l'arquebisbat de Tarragona. És un temple de transició del romànic al gòtic i la façana principal de tres portes que corresponen a les tres naus de l'església, la central i principal gòtica, amb arcades ogival i les laterals d'estil romànic (ARXIU ARB).

nord del'absis –i que probablement haurien continuat al mur sud del presbiteri–, i que destaca per la seva iconografia. Concebudes com un gran retaule mural, les pintures murals s'estructuren en diferents registres i compartiments amb escenes corresponents al cicle de la infància de Crist i als episodis més singulars de la vida de Maria: Anunciació, Visitació, Naixement, Epifania, Passió, Crucifixió, Resurrecció i Dormició de Maria. Datades durant el primer terç del segle XIV, entre 1327 i 1334 i en l'estil anomenat gòtic lineal²³, les pintures quedaren en part malmeses per la construcció de la porta d'accés a la sagristia. Responen a un programa cristològic que tant agradava a Arnau Sescomes i que

com veurem va impulsar també en la construcció de la capella funerària familiar situada al mateix recinte de la Seu Vella i a la catedral de Tarragona.

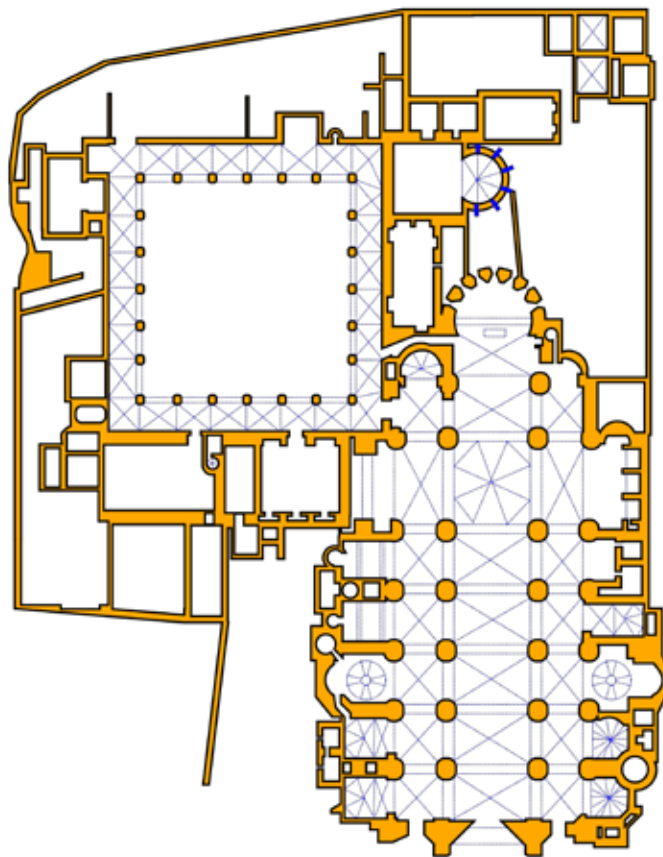
El claustre de la Seu Vella de Lleida, amb una planta lleugerament trapezoidal amb galeries de quaranta-vuit metres de llarg per nou d'amplada, és un dels més grans d'Europa que destaca també perquè la galeria meridional és un magnífic mirador sobre la ciutat de Lleida. Fou també un espai per enterraments²⁴, sobretot quan el procés d'ocupació de llocs privilegiats a l'interior del temple quedà ocupat no solament amb la fundació de capelles privades per acollir les despulles de bisbes, sinó també de membres dels seus llinatges, i

La capella del Baptisteri, realitzada durant els anys 1340 i 1344, va ser patrocinada pel bisbe Arnau Sescomes que està enterrat al paviment de la capella. La va fer construir per honrar les relíquies de santa Úrsula i d'altres verges donades pel seu predecessor l'arquebisbe Joan d'Aragó. Coberta amb volta estrellada, als murs laterals hi ha pintures murals amb bustos de les santes titulars (ARXIU ARB).

Malauradament la excepcional decoració de la capella de Sta. Úrsula, formada per pintures, murals, escultura i relleu i vitralls, va quedar molt afectada per les destrosses de la Guerra del Francès; del conjunt de vitralls només es conserva una part al finestral central (ARXIU ARB).

Planta de la catedral de Tarragona on s'ubiquen les obres encarregades per l'arquebisbe Sescomes (ARXIU ARB).

Escuts de l'Arquebisbe Sescomes (ARXIU ARB)

dels canonges. La demanda deuria ser tant alta que en un sínode que va tenir lloc l'any 1318 sota la prelatia de Guillem d'Aranjó, es van establir restriccions en matèria funerària, i fins i tot més tard, el 1343, el bisbe Jaume Sitjó (1341-1348) va reordenar la topografia sepulcral del claustre i ordenà, sota pena d'excomunió, que només els que haguessin fundat una capella tindrien dret de sepultura a l'interior dels temples de la diòcesi.

Arnau Sescomes encarregà, el 1330, la construcció d'una capella funerària en un lloc privilegiat de la Seu, a l'exterior del temple i al costat de la Porta dels Fillols i a la banda de la catedral que sempre rebé un tractament més sumptuós. Concebuda com a panteó familiar –Arnau Sescomes fou enterrat a la catedral de Tarragona perquè en fou l'arquebisbe–, conserva diferents osseres, una de les quals probablement és la del seu nebot, futur bisbe de Lleida i segon president de la Generalitat, durant dos mandats (1363-1364 i 1375-1376), Romeu Sescomes, que morí a Lleida el 7 d'octubre de 1380.

A la capella dels Sescomes, advocada a Jesús, hi destaca la policromia de les mènsules de suport dels nervis de les voltes, que contenen esculpides els escuts de la família Sescomes. En un dels murs s'hi conserven traces d'unes pintures, molt malmeses, que probablement formarien part d'una escena més àmplia, que mostra la figura de la Mare de Déu flanquejada per dos àngels, als peus de la qual es trobaria representat el fundador de la capella, Arnau Sescomes, o el seu nebot, el bisbe Romeu Sescomes.

Arquebisbe de Tarragona

Nomenat Arquebisbe de Tarragona el 1334, Arnau va convocar quatre Concilis –els anys 1336, 1338, 1339 i 1341–, on es van tractar temes que el preocupaven, com eren els de la disciplina, deure de residència de rectors i beneficiats, concubinat del clergat, la sobreabundància de clergues –sobretot per que una bona part estava formada per homes que buscaven els privilegis de l'estatut clerical–, la celebració d'oficis a

les catedrals, col·legiates, hospitals i hospicis, la gratuïtat de la unció dels malalts o la denúncia del vici de la blasfèmia, entre d'altres temes²⁵.

La catedral de Tarragona es va consagrar el 30 de juny de 1331 en temps de l'arquebisbe Joan d'Aragó, germà d'Alfons el Magnànim i fill del difunt Jaume II. Les obres que ell impulsà van tenir continuïtat amb l'arribada a la seu de Sescomes, que com a bisbe de Lleida fou present al solemne acte de consagració de la catedral metropolitana de Tarragona: «*Aquest don Juan, archebisbe de Tarrag^a consagra la seu de Tarrag^a y foren penses en la consagració lo sor. Rey don Alfonso de Aragó, germà del dit archebisbe don Jua, y la reyna dona Eleonor, muler sua en segon matrimoni, y lo infant don Ramon Berenguer, compte de Prades, germà del dit rey de Aragó y del archebisbe, don Gastó, nisse de Geronia y don Arnau Sescomes, bisbe de Leyda, y don Pere, archebisbe de Càsser, y don Gonzalbo, archebisbe de Càller*»²⁶.

Tot i que la catedral es pot dir que estava arquitectònicament acabada, faltava finalitzar la de-

coració escultòrica de la façana principal, els coronaments de la catedral i els vitralls. Amb tot, al llarg de tot el s. XIV es feren obres a l'interior, retocant els murs de les naus laterals per a construir-hi capelles entre els contraforts i en forces d'aquestes obres, arquitectòniques i decoratives, hi va tenir molt a veure Arnau Sescomes. Repassem-ho.

Sescomes i la capella de Santa Úrsula i les Onze Mil Verges de la catedral de Tarragona

L'arquebisbe Joan d'Aragó havia donat a la catedral unes relíquies importants: el cap de Santa Úrsula i algunes relíquies de les Onze Mil Verges, i l'arquebisbe Sescomes, per honorar al seu antecessor va fundar la capella, la primera a mà dreta, entrant per la porta principal, que estava en construcció el 1340. Els escuts de l'arquebisbe encara es poden veure a l'interior i a l'exterior de la capella però malauradament s'ha perdut «*son retaule de pedral marbre que per lo temps està ja algun tant gastat*», segons una breu descripció de l'any 1935²⁷.

Les obres finalitzaren el 1346 a punt per enterra-hi les restes de l'arquebisbe, que va morir el 9 de setembre. La capella, amb una capçalera poligonal i coberta amb volta de creuria, conserva la seva decoració escultòrica en relleu: les tres claus de volta estan decorades amb temes usuals en l'estil gòtic com són, la Coronació de la Verge, Sant Miquel i Santa Tecla, patrona de Tarragona; complementa aquesta zona petits caps femenins que al·ludeixen a Santa Úrsula i les Onze Mil Verges, i a les mènsules s'hi representen els escuts d'Arnau Sescomes.

La capella es va veure molt afectada per les destrosses de la Guerra del Francès, quan van convertir-la en cos de guardià, i va perdre part de la seva decoració, tant les pintures murals com els vitralls que, juntament amb el retaule de marbre esmentat, deuen formar un conjunt molt destacat no solament de la catedral, sinó per tot el gòtic català. Cap el 1820 s'hi va col·locar la pica baptismal gòtica, i es va dedicar a capella baptismal; en una data no coneguda s'hi ubicà, el mur divisor que separa aquesta capella de la següent, el sepulcre de l'arquebisbe Gaspar Cervantes de Gaete (+1575), fundador del Seminari i de la Universitat de Tarragona, que va ser dissenyat per Jaume Amigó el 1575; al mur de la

Veracreu de l'arquebisbe Sescomes exposada al Museu Episcopal de Vic en motiu de la l'exposició itinerant «Facies fidei. Expressions artístiques de la Fe cristiana a la Catalunya medieval» que va tenir lloc 12 d'Abril al 27 d'Octubre 2013
(ARXIU MEV).

dreta hi ha el sepulcre de l'arquebisbe Manuel Arce Ochotorena (+1948), construït el 1952.

Els vitralls gòtics foren restaurats i consolidats en diferents moments de la llarga història de la catedral tarragonina –1829 1857 i 1957– i els especialistes consideren que només la vidriera central és original del s. XIV²⁸. Des del punt de vista iconogràfic, les escenes bíbliques ocupen els nivell central mentre que els plafons superiors són els que estan dedicats a la processó de les Verges, emmarcades sota baldaquins gòtics, destacades amb nimbus i corona, i portant la palma del martiri i un llibre, tal i com es descriu en la Llegendària de Iacopo da Varazze²⁹, una col·lecció de vides de sants, que van ser de gran difusió al final de l'edat mitjana. Estilísticament es traca de vitralls de molt bona qualitat, comparables als

existents a l'absis de l'església del monestir de Pedralbes, els vitralls marians de la catedral de Girona i els que queden de la capella del Salvador de Santa Maria del Mar, i s'han vinculat al taller dels mestre vitraller Guillem Seguer, que dirigia un taller complert on treballaven escultors, pintors i vitraller a Lleida, Tarragona i Barcelona.

Fou enterrat en aquesta capella, en una sepultura «...feta en lo paviment de dita capella, y sobre la dita sepultura hi (ha) una pedra de llisòs blau, y per lo entorn la següent inscripció: *Hic iacet dominus Arnaldus bonae memoriae archiepiscopus Tarraconensis, qui etiam fuit episcopus Illerdensis, qui, tam hic quam in Ecclesia Illerdensis quodque alibi, innúmera bona fecit, construxit et dotaui, qui obiit anno domini 1346, quinto idus septembris. Requiescat in pace anima eius. Amen*»³⁰.

Arnau Sescomes i el culte a la veracreu

Arnau fou un dels grans difusors del culte a la veracreu i ho va fer des de l'autoritat de la trona arquebisbal i també encarregant a artistes notables obres artístiques de rellevància, com són les pintures murals dels rerecor i la veracreu de la catedral de Tarragona.

Tot i que des del segle IV, hi ha constància de la devoció a la ve-

racreu, amb les croades, el culte a la veracreu va proliferar a Europa i va determinar una gran difusió d'aquesta relíquia, encara més quan al segle XIII Iacopo da Varazze³¹ en féu una detallada descripció de la troballa de la creu de Crist. Segons la seva versió, santa Elena, la mare de l'emperador Constantí, es va traslladar a Jerusalem amb una delegació imperial després del Concili de Nicea, aproximadament entre els anys 325 i el 327 per erigir una església en lloc del sant Sepulcre. Elena, la mare de l'emperador Constantí, va reunir els jueus per descobrir on tenien amagada la creu on havia mort Jesucrist i davant la negativa, va amenaçar-los de cremar la ciutat. Els jueus, atemorits, van lliurar a Judes, un jueu que sabia on estava enterrada la creu. Després de diverses tortures, aquest els va portar al lloc i en arribar-hi, es va notar un lleuger tremolor de terra i es van poder percebre diferents perfums, com a senyal que estaven en el lloc indicat. Judes es convertí al cristianisme i adoptà el nom de Ciríac, i ell mateix va excavar fins a trobar les tres creus. Per saber quina de les tres era la vertadera, van fer aturar un enterrament que passava per allà, i el contacte amb l'última de les creus va fer ressuscitar el difunt.

La relíquia –s'anomena també «*Lignum Crucis*»– és un tros de fusta o dues estelles de fusta disposades en forma de creu, procedents de la creu en què Jesús va ser crucificat, conservades en un reliquiari o al centre d'una creu. Com que el culte a la veracreu va proliferar extraordinàriament a Europa, algunes anaven acompanyats d'un document emès pel Vaticà, que confirmava la seva autenticitat. La veracreu s'utilitzava com a objecte de culte i a les processons que es feien per Sant Marc i els tres dies abans de l'Ascensió, en les benediccions del terme, durant la narració evangèlica de la passió i mort de Jesucrist que es recitava o cantava en les misses de diumenge de Rams i del dimarts, dimecres i dijous sants, i fins i tot quan es conjuraven les tempestes. Les relíquies es guardaven en els altars o dins els sagraris, i a partir del s. XIV es

comencen a diferenciar entre les creus d'altar i les que serveixen com a custòdia del «Lignum Crucis», pensades com a reliquiàries³².

La llegenda troncal de la troballa es complementa amb llegendes posteriors una de les quals relaciona la veracreu amb els Templers catalans. Ens referim al relat que explica que arran de la conquesta de Jerusalem pels musulmans, ocorreguda el 638, aquests varen custodiar la relíquia fins que els croats van recuperar la ciutat santa de Jerusalem, anomenada també «civitas crucis». La seva custòdia fou encomanada als Temples, fins que el sultà Saladí ocupa Jerusalem el 1187. Serà el rei de la Corona d'Aragó, Jaume II, qui va reclamar la veracreu amb insistència al sultà Muhammad An-Nasir, al mateix temps que reclamava l'alliberament de Fra Dalmau de Rocabertí—fill del vescomte de Peralada-Rocabertí i germà de l'Arquebisbe de Tarragona, Guillem de Rocabertí i del bisbe de Girona, Pere de Rocabertí— el darrer cap militar de l'orde del Temple a Terra Santa, capturat pel sultà d'Egipte quan comandava la guarnició de l'illa d'Arwad (davant les actuals costes de Síria) el 1302. Els esforços per alliberar el frare templer arribaren a bon port i fra Dalmau tornà a Barcelona el 17 de març de 1315. Va morir el 1326, probablement al monestir de Santa Maria de Vilabertran d'on procedeix una magnífica creu processional que conté, entre altres elements decoratius, un escarabeu egipci³³, i que hom ha relacionat amb aquest episodi de captiveri de fra Dalmau. Un dels ambaixadors reials que negocià l'alliberament de fra Dalmau fou Eimeric d'Usall (Banyoles, 1267-1335)³⁴ confrare templer català i protector de Santa Maria de Vilabertran.

La veracreu que encarregà l'arquebisbe Arnau Sescomes per la catedral de Tarragona el 1346, i que es conserva al Museu Diocesà de Tarragona (MDT D-0091) també és, com la Creu de Vilabertran, una peça excepcional de l'orfebreria gòtica catalana. Ambdues comparteixen no solament l'estil gòtic i la tradicional de-

La veracreu de l'arquebisbe Arnau Sescomes és una peça excepcional de l'orfebreria gòtica catalana. Conservada al Museu Diocesà de Tarragona, entre les pedres precioses que la decoren, hi destaca un escarabeu egipci de pasta vidriada de color blau, un camafeu romà i vint-i-sis pedres fines encastades sobre la xapa d'argent [ARXIU MDT].

coració, sinó també la presència d'un escarabeu egipci, que en el cas de la creu d'Arnau Sescomes, és de pasta vidrada de color blau, la peça més singular del conjunt decoratiu format, també, per un camafeu romà i vint-i-sis pedres fines encastades a la xapa d'argent. La creu és pediculada, d'estructura flordelisada i proporció llatina, d'argent sobredaurat i té a l'anvers, dins d'una medalla, el Crist Majestat, vestit amb túnica i mantell, portant l'univers amb la mà esquerra i beneïnt amb la dreta; l'acompanya el Tetramorf. És al revers és on hi ha la teca amb la veracreu.

Aquesta magnífica veracreu correspon al reliquiari que figura en el testament de l'arquebisbe: «item dimito capellam meam rubeam et cruce[m] argenteam maiorem cum ligno Domini et lapidibus pretiosis ecclesie Tarracon[ensi]». La Consueta de la Catedral de Tarragona, de 1369, explicita detalladament la funció de la Creu d'Arnau Sescomes així com els moments en que la litúrgia reclamava la seva presència de manera destacada, sobretot durant la Quaresma i la Setmana Santa, acompanyada de cants, antífones, elevacions i presentacions de la creu, i espectaculars escenografies³⁵: «Lo dia del divendres sant lo monjo miga per lo matí deu posar hun drap de li sobre l'altar major ab dos coixins negres he ab dues tovallolles listades de negre les quals pengien esteses a la part davant del altar e lo monge deu posar lo Lignum Domini d'en A. Cescomes demunt l'altar a la paret dreta e la

Espina a l'altra part cobert cacúab sengles cels negres e dos canelobres de argent ab sengles ciris que no cremen fins que lo cos de Jesu Crist ix de la segrestia... lo diaqua e sots diaqua prenen lo lignum domini del altar e dos canonges desclasats canten pupule meus peseganapochapoch fent les pauses e lo cor responen ço es ixent detras l'altar per lo tapit devant que es estes devant la porta del Cor de Déu e fet açò lo prevere pren lo dit Lignum e diu tres vegades Ecce Crucem Domini...»

Que el tema de la veracreu formava part de la devoció d'Arnau Sescomes ho confirmen també els últims estudis realitzats sobre el conjunt de pintures que decoren les capelles situades rere el cor de la catedral que estava ubicat, en origen, a l'absis central de la catedral i que fou traslladat a la nau a principis del s. XIV, durant el pontificat de l'arquebisbe Rodrigo Tello (1288-1308). L'espai fou ocupat per capelles, la decoració pictòrica de les quals es conserva parcialment però que mostra les figures de quatre sants, Sant Antoni Abad, Sant Fèlix, Sant Aleix, i Santa Elena, i un conjunt d'escenes que en forma de retaule³⁶, descriuen una vegada més, la llegenda popularitzada per Iacopo da Varazze, ja explicada més amunt.

El culte a la veracreu també està directament relacionat amb la festivitat del «Corpus Christi» quan l'Església posa en marxa tots els mecanismes dels quals disposa per tal de fer front a la crisi que viu un dels dogmes principals, el de la presència real

de Crist en les sagrades espècies, el pa i el vi, en l'eucaristia. Un dels mecanismes que s'imposà i que esdevé més eficaç per lluitar contra aquest dubte serà la institució definitiva de la nova festa del Santíssim en el segon quart del segle XIV³⁷. L'arribada del nou culte als territoris de la Corona d'Aragó es pot resseguir amb les notícies que testimonien la realització de la processó del Cos de Crist, a Barcelona (1320), Manresa (1322), Vic (1330), Tortosa (1330), Solsona (1331) i Bagà (1333); tot seguit van aparèixer confraries i capelles sota l'advocació del «Corpus Christi» i no cal dir-ho, derivada d'una d'aquestes processons de Corpus, la festa de la Patum de Berga.

L'impuls i el compromís de Sescomes amb l'embelliment de la catedral metropolitana de Tarragona no es va quedar en les obres ressenyades. Compromès amb l'herència dels seus antecessors, Sescomes acabà l'obra del nou cor i probablement va encarregar d'embelliment del nou cor de la catedral encarregant la decoració escultòrica dels «setze permòdols amb els músics, just en el tancament occidental del nou cor (o rerecor), sota una sèrie de catorze arcs apuntats i trevolats, i dividits en dos grups per una porta ogival»³⁸, atribuïts a l'escultor anglès Reinard des Fonoll (*Raymundus dez Fonoyllanglicus lapicida*) que a més de treballar a la catedral de Tarragona també ho fa fer al monestir de Pedralbes, a l'església arxipresbital de Morella, a la catedral de

Lleida, als monestir de Poblet i Santes Creus i a Montblanc, on establí el seu obrador i on va crear escola.

Els Sescomes del s. XIV i XV

Certament que de tota la família d'Arnau Sescomes, el més rellevant fou el seu nebot, Romeu Sescomes, probablement fill del suara esmentat Pere de Comes, que deuria iniciar de ben jove la carrera eclesiàstica sota l'ombra i la protecció del seu oncle. Passà d'ocupar una canongia a la catedral de Lleida a ser-ne prior el 1345, i paborde el 1350, càrrec que li va permetre posar ordre a l'economia de la catedral, greument alterada per l'anterior paborde que n'havia mercat els recursos perjudicant canonges i porcioners. Romeu aconseguí recuperar, el 1254, dels parents del paborde difunt, la quantitat de 1500 florins que restituí a la catedral de Lleida, atorgant-li prestigi i reconeixement que li van permetre governar l'arxiprestat de Tarragona en el període comprès entre la mort de l'arquebisbe Sancho López de Ayerbe

(1357) i la presa de possessió de l'arquebisbe Pere de Clasquerí (1358), amb el títol de paborde. Fou col·lector general del Papa Gregori XI del terç dels delmes de la Cortona d'Aragó corresponents a la Santa Seu.

Fou nomenat bisbe de Lleida el 21 de febrer de 1361 càrrec que ocupà fins a la seva mort el 7 d'octubre de 1380. Al front de la diòcesi lleidatana impulsà la construcció de l'església de Sant Joan i feu acabar la capella de Jesús, que va iniciar el seu oncle i on fou, probablement, enterrat. Inicià la seva carrera política quan encara era paborde, participant en les Corts de Cervera de 1359, on fou nomenat diputat pel braç eclesiàstic; també participà a les de Montsó (1362-63), a la de Barcelona (1365), i a la de Lleida (1375), on fou nomenat de nou diputat. Va ser el segon president de la Generalitat de Catalunya en els períodes 1363-1364 i 1375-1376; aleshores ja era un dels consellers més influents de Pere III que li confiava importants missions diplomàtiques i negocia la pau amb el rei de Castella³⁹.

Detalls de la decoració de rerecor de la catedral de Tarragona amb una interessant iconografia musical que mostra àngels músics amb diferents instruments com són un llaüt, saltiri, flabiol i tamborí, cornamusa, viola d'arc, pandereta, címbals, corn de caça, o olifant, un fantàstic exemple d'escultura gòtica. (CT)

Notes

1. Fins a l'abolició de les senyories feudals, el batlle era, a Catalunya, el delegat territorial del senyor, ja fóra aquest el rei o un noble (laic o eclesiàstic), en nom del qual administrava el seu patrimoni, rendes, tributs i fiscalitat i impartia justícia civil en primera instància en la demarcació o batllia que tenia encomanada.
2. FOREY, A.J.: *The Templars in the «Corona de Aragón»*, Oxford University Press, London 1973, p.39.
3. SERRA ROTÉS, R.: «La comanda de Puig-reig, Cerdanya i Berguedà en el segle XX», a *Actes de les Jornades Internacionals d'estudi sobre els orígens i expansió de l'orde del Temple a la Corona d'Aragó (1120-1200) a Tortosa 7 al 9 de maig de 2004*, Col·lecció

Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona 2010, p. 227-238. SERRA, R.: «Guillem de Berguedà, un senyor feudal», a *L'EROL* núm. 52, Berga 1996, p. 12-17.

4. SERRA i ROTÉS, R.: Aproximació a la història de Puig-reig, Manresa 1982. SERRA i ROTÉS, R.: «Els Templers al Berguedà», *L'EROL* núm.15, Berga 1986, p. 18-23. FUGUET SANS, J.: *L'arquitectura dels Templers a Catalunya*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1995, p. 299-303.
5. SERRA, Eudald: *Puig-reig, castell de Guillem de Berguedà i comanda templera*, Editorial Sunya, Barcelona 2015, p. 57. En aquesta publicació i trobareu una bona síntesi de tota la informació referida al castell de Puig-reig i el domini de la Milícia del Temple.
6. MACIÀ, T.: *Estudi documental, històric i artístic del pont de Periques de Puig-reig*, a «Quaderns Científics i Tècnics» núm.8, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, Barcelona 1996.
7. Per a més informació sobre l'església de Sant Julià de Puig-reig, coneguda avui amb el nom de capella del Carme de Periques, vegeu: SERRA, R.: «Sta. Maria de Periques», a *Catalunya. Romànica. XII. El Berguedà*, GEC, Barcelona 1985, p. 390-391. VILADÉS I LLORENS, R.: «El Mas Periques de Puig-reig: probable edifici dels ordes militars», *L'EROL* n. 15, Berga primavera 1986, p. 28-30. SERRA ROTÉS, R. i VILADES, R.: *L'Església i la Casa de Periques*, Ajuntament de Puig-reig, 1989. GUERRERO SALA, L.; SÁNCHEZ, E.: *Memòria de l'excavació arqueològica a l'església de Periques; Annex a la memòria de l'excavació arqueològica de l'església de Periques, estudi antropològic*, 1990. FUGUET SANS, J.: *L'arquitectura dels Templers a Catalunya*, Rafael Dalmau Ed., Barcelona 1995, p. 303-307.
8. ACA, CANCELLERIA, Pergamins, Jaume I, Sèrie General, 46.
9. ACA, CANCELLERÍA, Pergamins, Jaume I, Sèrie general, 1957. Els Vilalta havien fet donació d'un alou que tenien a Puig-reig als Templers l'any 1186, segons documenta Martí de Riquer a *Guillem de Berguedà*, «Scriptorium Populeti» 5, Abadia de Poblet, Poblet 1971, p. 278.
10. ACA, CANCELLERÍA, Pergamins, Jaume I, Sèrie general, núm. 1623.
11. ACA, CANCELLERÍA, Pergamins, Jaume I, Sèrie general, 1978.
12. ACA, CANCELLERÍA, Pergamins, Jaume I, Sèrie general, 2076.
13. SERRA, R.: «Sta. Maria de Periques», a *Catalunya. Romànica. XII. El Berguedà*, p.391.
14. SERRA, R.: «St. Martí de Puig-reig», a *Catalunya. Romànica. XII. El Berguedà*, GEC, Barcelona 1985, p. 378-380.
15. ACA Ordenes Militars. Gran Priorato de San Juan de Jerusalem. Libros y Legajos. Secció2a, Ar. 3, Le. 2. SERRA ROTÉS, R.: «Els dominis

del'orde Militar del Temple a Puig-reig a partir d'un capbreu de finals del segle XIII», a L'EROL núm. 88, Berga 2006, p. 36-40. SERRA ROTÉS, R.: «1275: Els dominis de la comanda templera de Puig-reig a la Cerdanya», a L'EROL núm. 90, Berga 2006, p. 34-38.

16. SITJES I MOLINS, Xavier: «Sarcòfags gòtics amb la imatge del difunt», a L'EROL núm. 27, Berga 1989, p. 45-49.

17. SANTAULÀRIA, Joan: *Breus apunts biogràfics d'Arnau Ces Comes*, a L'EROL núm. 14, Berga 1985.

18. SANS TRAVÉ, J. M.: *El procés dels Templers catalans. Entre el turment i la glòria*, Ed. Pagès, Lleida 1990. SANS TRAVÉ, J. M.: *Els Templers catalans, de la Rosa a la Creu*, Pagès Edicions, Lleida 1999, p. 464.

19. PALAU I BADUCELL, J. M.: *La moralitat dels clergues i laics als comtats de Pallars a través de les visites pastorals de 1314 i 1315*, Treball de recerca del Màster de Cultures Medievals, Universitat de Barcelona, Gener 2009.

20. BLANCH, J.: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, Transcripció i prolongació de Joaquim Icart, 2 vol, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1985, p. 39-42.

21. En la venda a carta de gràcia el venedor es reserva el dret de redimir o recuperar la cosa venuda, per un preu determinat, durant un termini màxim de trenta anys, si és immoble, o de sis anys, si és moble. En el cas d'immobles, el termini del dret de redimir es pot fixar per la vida d'una o de dues persones, en aquest cas mentre visqués l'arquebisbe.

22. MACIÀ, T.: *Estudi documental, històric i artístic del pont de Periques de Puig-reig*, p.27.

23. SUREDA PONS, J.: «La pintura del primer gòtic a la Seu Vella de Lleida», a Congrés de la Seu Vella de Lleida (Actes), 6-9 març 1991, Lleida, Pagès Editors, 1991, p. 93-97. ALCOY, R.: «Els cicles murals de la Seu Vella de Lleida. De les evidències a les reconstruccions ideals», a *Seu Vella. L'esplendor retrobada*. (Seu Vella de Lleida, 800 anys), catàleg. Generalitat de Catalunya i Fundació La Cai-

xa, Lleida 2003, p. 67-78. ARAD, L.: «Imágenes discretas: la exaltación de la Cruz, la Corona y la Iglesia en Cataluña y Tierra Santa. El caso de Santa María de Barberà del Vallés», a *Art i devoció a l'Edat Mitjana*, ALCOY R. i BESERAN, P. coord., UB, abril 2008, p.29-43.

24. NIÑÁ JOVÉ, M.: «L'escultura del segle XIII de la Seu Vella de Lleida», Tesi doctoral presentada a la Universitat de Lleida, Facultat de Lletres, Departament d'Història de l'Art i Història Social, Lleida, 2014. <http://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/275936/Tmnj1de2.pdf?sequence=5>

25. MONJAS MANSO, LL.: *La Reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la baixa edat mitjana* (a través dels qüestionaris de visita pastoral, Barcelona, Fundació Noguera, Col·lecció Estudis, núm. 43, 2008.

26. SÁNCHEZ REAL, J.: *El Arxiepiscopologio de Luis Pons de Icart*, Tarragona, Ed. Sugrañes Hnos, 1954.

27. CAPDEVILA, S.: *La Seu de Tarragona. Notes històriques sobre la construcció, el tresor, els artistes, els capitulars*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1935, p.43.

28. BAZZOCCHI, F.: *Las vidrieras góticas mediterráneas: composición química, técnica y estilo. El caso concreto de Barcelona y Siena en el siglo XIV*, Tesi doc-

toral presentada el 2012 a Universitat de Barcelona. Departament d'Història de l'Art. Capítol 5 de la tesi dedicada a l'estudi dels vitralls de la catedral de Tarragona (http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/97218/07.FB_7de15.pdf?sequence=7).

29. SANTIAGO DE LA VORÀGINE, La leyenda dorada, 1, Barcelona, Alianza Editorial, 1992, Col·lecció Alianza Forma, núm. 29.

30. BLANCH, J.: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, p. 42.

31. SANTIAGO DE LA VORÀGINE, *La leyenda dorada*, 1, p. 287-294.

32. GUDIOL I CUNILL, J.: «Les creus d'argenteria a Catalunya», *Anuari d'Estudis Catalans*, vol. VI (Barcelona 1920), 64.

33. MAS NEGRE, P., ROMEU BLANCO, J., i ARDITE RAMOS, X.: «Iconografia de la creu de Vilabertran», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 39 (2008), pàg. 277-299

34. M.T. FERRER I MALLOL (coord.), «Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana», *Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, 387 p.

35. BUTTÀ, L.: «Un maestro para el ciclo de la Vera Cruz: nuevas aportaciones sobre las pinturas murales del trascoro

Inscripció de l'ossera de Romeu Sescomes ubicada a la capella de Jesús de la Seu vella de Lleida (ARXIU ARB).

de la Catedral de Tarragona», a *Medievalia* 17, 2014, p. 18

36. BUTTÀ, L.: «Un maestro para el ciclo de la Vera Cruz: nuevas aportaciones sobre las pinturas murales del trascoro de la Catedral de Tarragona», p. 9-38.

37. FAVÀ MONLLAU, C.: «El naixement i la difusió del culte al Corpus Christi a la Corona d'Aragó i les seves conseqüències artístiques. El cas del retaule del Cos de Crist de Vilafermosa», Treball de recerca de doctorat inèdit, Bellaterra, 2005. FAVÀ MONLLAU, C.: «El retaule eucarístic de Vilafermosa i la iconografia del Corpus Christi a la Corona d'Aragó», a *LOCVS AMOENVS* núm. 8, 2005-2006, p.105 - 121

38. CANELA I GRAU, M.: «Els músics del rerecor de la Catedral de Tarragona», a *Anuari Musical*, núm. 62, enero-diciembre 2007, p.29-38.

39. FERRER I MALLOL, M.T.: «Romeu Sescomes», a *Historia de la Generalitat de Catalunya i dels seus Presidents. 1359-1518*, vol. I, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 57-60 i 71-75.

Rosa Serra Rotés

www.fotoluigi.cat

disseny i fotografia d'alta qualitat
 impressió de tot tipus de documents en grans i petits formats
 foto-llibres venda de càmeres i accessoris multimèdia
 foto-decoració video o cinema a DVD producció audio-visual
 arxius d'imatges objectes amb foto (àmplia gamma)

fotografia comercial, estands, exposicions...
 estudi, reportatge, documental i més... **visita la nostra web**